

РОЗГОРТАННЯ МЕРЕЖІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В КІНЦІ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Соколюк Ю.О.

(Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН)

У статті розглядаються питання створення галузевих дослідних установ за роки діяльності Науково Консультативною УРСР НКЗС (1928 – 1931 рр.), їх діяльність і значення для подальшого розвитку сільськогосподарської науки.

Новий державотворчий етап розвитку сільськогосподарської дослідної справи як організації розпочався після 1920 року. Остаточне встановлення радянської влади з її колективним веденням господарювання на землі спонукав перевести сільськогосподарську дослідну справу на повне державне утримання і як наслідок вона почала розвиватися більш швидкими темпами як організація. Було створено широку розгалужену вертикаль мережі науково-дослідних установ. До 1917 року в Україні функціонувало лише 63 установи, а спеціалізованих галузевих науково-дослідних інститутів взагалі не було. Встановлено, що саме у 1929 – 1932 роках розпочався значний ріст новостворених науково-дослідних інституцій. За цей час в Україні було організовано більше тридцяти різного рівня і підпорядкування дослідних установ. До 1928 року в країні, якщо не рахувати Центральну агрохімічну лабораторію, діяло тільки два сільськогосподарських дослідних інститути: Український науково-дослідний інститут експериментальної ветеринарії та Український науково-дослідний інститут селекції [1]. З 1929 року розпочали

свою діяльність більшість установ, які діють і до цього часу.

На сьогоднішній день не представлено достатньої кількості праць, які б висвітлювали діяльність НКРади по розвитку галузевої дослідної справи в Україні.

Аналіз матеріалів, що знаходяться в центральних державних архівах України, наукової літератури та періодичної преси свідчить, що, незважаючи на значні досягнення українських вчених в галузі сільського господарства, наукові дослідження з цього питання мають несистематичний, а, здебільшого, фрагментарний характер, що вказує на відсутність комплексного дослідження з даної проблеми.

Науково-дослідна робота по вивченню окремих галузей сільського господарства була в той час на Україні розподілена між різними установами, організаціями та відомствами. Цими питаннями також займалися науково-дослідні кафедри при сільськогосподарських вищих школах Народного Комісаріату Освіти УСРР. Але вирішити існуючі початкові проблеми для подальшого розвитку сільського господарства та галузевої науки ці кафе-

дри в повній мірі не могли, так як не було належного координуючого методичного керівництва після ліквідації Сільськогосподарського наукового комітету України у 1927 році. Тому на державному рівні й постало питання про організацію в Україні спеціалізованих науково-дослідних установ по окремим галузям сільськогосподарської науки на основі вже існуючих інституцій, які вже розпочали організовуватися наприкінці 20-х років минулого століття. Дослідження ґрунтів, проблеми рослинництва, зоотехнії, економіки та механізації сільського господарства – такі завдання були поставлені радянською владою цим новоутвореним науковим закладам.

У 1918 р. в Києві при Наркомземі Української Держави був створений Сільсько-Господарський Вчений Комітет України. За роки свого існування у Києві, а потім у Харкові Комітет перетворився в провідну громадську сільськогосподарську дослідну установу. З перших днів своєї діяльності він проводив значну роботу по координації сільськогосподарської наукової діяльності в Україні. Цьому також сприяло створення його осередків в усіх областях.

Науково-Консультаційна Рада фактично стала завершенням справи реорганізації цього наукового осередку Наркомзему, що було розпочато ще влітку 1927 року. Ліквідація СГНКУ за прояви націоналізму не повинна була відбитися на питаннях наукового забезпечення ведення сільського господарства республіки.

Виникла державна необхідність знайти нові організаційні форми об'єднання та організації сільськогосподарської науки на Україні на чолі

з іншою центральною республіканською науковою установою.

Робота Науково-Консультаційної Ради УСРР розвивалася згідно затвердженого Положення за такими основними напрямками:

1) наукове обґрунтування загального плану розвитку сільського господарства України, зокрема обґрунтування першого п'ятирічного плану;

2) розробка найважливіших питань діяльності Наркомату (з його ініціативи).

У 1928 році робота НКРади повинна була скеровуватись на розробку питань, що пов'язані зі складання загального перспективного плану розвитку сільського господарства України.

Виходячи з таких міркувань Науково-консультаційна Рада висвітлювала наступні питання:

а) сільськогосподарське районування України;

б) перспективи розвитку скотарства;

в) боротьба з посухою;

г) поширення площі та врожаїв спеціальних та технічних культур;

д) основа економічної реконструкції українського сільського господарства [2].

Ці та інші актуальні комплексні проблеми для тогочасного стану сільськогосподарської науки були поставлені для теоретичного опрацювання та практичного вирішення ученими, які входили до складу Науково-Консультаційної Ради при НКЗС України.

Проблема сільськогосподарського районування могла стати передумовою для всієї подальшої роботи. Наявність великої кількості матеріалу, що стосується цього питання, дозволяло обмежитись детальною розробкою та зведен-

ням уже готових даних. Це можна було зробити шляхом доручення відповідних тематичних робіт окремим членам Ради відповідно до спеціальності. Вся тема була поділена на такі підтеми:

1. Ґрунтове та гідрологічне районування України.
2. Кліматичне районування.
3. Геоботанічне районування.
4. Зоогеографічне районування.
5. Економічне районування.
6. Сільськогосподарське районування.

Виконання даної роботи полегшувало комплексне порайонне побудування українського сільського господарства і допомагало скласти перспективний план розвитку сільського господарства на підставі правильної диференціації завдань між с.-г. районами України з урахуванням не лише сільськогосподарських, але й природньо-історичних чинників.

Проблема боротьби з посухою була, головним чином, проблемою степової смуги України; сюди відносилися такі моменти:

- а) організація сухого рільництва;
- б) виведення низки посухостійких рослин;
- в) вивчення асортименту рослин та тварин в умовах змінного водного режиму;
- г) зміна водного режиму штучними заходами;
- д) економічне обґрунтування сільського господарства в посушливі смуги [3].

Окремою темою при вирішенні цієї проблеми було обґрунтування Дніпробудівництва з відповідним циклом науково-дослідних робіт.

Питання інтенсифікації сільського господарства в широкому розумінні цього слова – це основне завдання всієї агрономічної діяльності того часу. Проте ставити це завдання перед Радою в повному обсязі було неможливо і недоцільно, бо цією справою в повному обсязі займалася вся галузь спеціального с.-г. наукового дослідження, тобто дослідна справа. Що ж до Ради, то вона повинна була обмежитися найважливішими моментами підвищення інтенсифікації сільського господарства, а саме, скотарством (проблема, яка була поставлена на першій сесії), технічними та спеціальними культурами.

Робота Науково-Консультаційної Ради здійснювалася через організацію та діяльність відповідних Комісій при НКР: 1) у справі розроблення проблеми індустріалізації та механізації українського сільського господарства; 2) у справі усупільнення українського сільського господарства на новій технічній базі; 3) у справі розроблення проблеми сільськогосподарського районування України; 4) з питань Дніпробуду; 5) з вивчення проблем підвищення врожайності; 6) з питань підвищення продуктивності скотарства; 7) з питань землевпорядкування; 8) у справі тютюнництва та ін. До складу Комісій входили визнані для свого часу науковці (професори, майбутні академіки) України й СРСР [4].

У 1928-1930 роках за безпосередньої участі Науково-Консультаційної ради розпочали діяльність Інститути: сільськогосподарського ґрунтознавства, угноєнь, застосовної ботаніки, селекції та генетики, сільськогосподарської економіки та організації господарства, механізації сільського гос-

подарства. Тривала робота щодо організації науково-дослідного Інституту зоотехнії. Було надано поштовх для створення інших спеціалізованих науково-дослідних установ. Таким чином вирішувалися питання систематичного, планового вивчення відповідних галузей сільського господарства, методологічного керівництва всією науково-дослідною роботою, у тому числі тією, яка переводилася поза межами цих інститутів. Як зазначав другий заступник Голови Бюро Науково-Консультаційної Ради професор А.М. Сліпанський, інститути засновувалися так, щоб вони могли охопити найголовніші галузі сільськогосподарської науки, комплекс проблем, таких як вивчення ґрунтів, рослинництва, зоотехнії, економіки та механізації сільськогосподарських виробничих процесів. Головним завданням визначено перехід суспільного виробництва на нову більш економічну й технічно раціональну базу [5].

Для кожного з інститутів були сформувані відповідні завдання.

Науково-дослідний Інститут ґрунтознавства проводив всебічне вивчення ґрунтів України та флори, що з ними пов'язана. Темпи цих досліджень у той час не відповідали реаліям життя. Організація меліоративних робіт потребувала широкого розвитку прикладного агрономічного меліоративного ґрунтознавства. Лише Дніпробуд висував цілу низку вимог щодо наукового обслуговування процесів, пов'язаних із використанням електричної енергії для потреб сільського господарства.

Інститут угноєнь на базі широкого вивчення ґрунтів України розгорнув діяльність щодо вивчення ефективності окремих видів добрив для

сільськогосподарських культур, щоб дослідити можливість використання природних багатств, угноєння і меліорації ґрунтів. Великий обсяг робіт у галузі ґрунтознавства одержав схвальну оцінку на Першому світовому конгресі ґрунтознавців в Америці (1927 р.). Це відіграло вагомий роль для розгортання сільськогосподарського районування, яке було покладено в основу розвитку сільського господарства країни.

Перед Інститутом ботаніки та Інститутом селекції і генетики, які обслуговували галузь рослинництва, поставало завдання всебічного вивчення культурних і дикорослих рослин, а також розгортання робіт із селекції та генетики польових, городніх і садових культур. Перед цими інститутами стояли завдання покращити культурні рослини, збільшити їх кількість, забезпечити врожайність і підвищити експортний стандарт хлібів.

Новостворений Зоотехнічний інститут повинен був зосередити свою діяльність на опрацюванні ефективного розвитку українського тваринництва. Це відкрило широкі перспективи щодо збуту його продукції як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках, а також збільшення обсягів виробництва [6, с. 9].

Подальший прогрес сільського господарства мав спиратися на технічну базу. Ці проблеми були основними в діяльності щойно заснованого Інституту механізації сільського господарства.

Перед Інститутом сільськогосподарської економіки та організації господарства було поставлено завдання досліджувати шляхи розвитку продуктивних сил, соціально-економічні відносини та визначати найбільш раціональні

організаційно-виробничі типи сільськогосподарських підприємств [7].

В Україні виникнення численної низки науково-дослідних сільськогосподарських інститутів було одночасно пов'язане з проголошенням курсу на суцільну примусову колективізацію, інтенсифікацію сільського господарства. Їх діяльність з 30-х років спрямовувалася головним чином на підвищення урожайності сільськогосподарських культур та родючості ґрунту у строгій відповідності з прийнятим курсом партії. Окремі установи в різних організаційних формах досить плідно діяли і раніше, але переважна більшість створена саме у 30-х роках. Продовжується процес становлення системи вітчизняної сільськогосподарської науки.

Справді широкого розвитку набували агрономічна хімія та агрономічне ґрунтознавство, біологія впритул підійшла до вирішення проблеми живлення рослин. Стосовно досягнень в галузі ґрунтознавства та агрохімії були продовжені роботи, які розпочаті ще до подій 1917 р. у Катеринославській, Київській, Полтавській губерніях та Товариством Цукрозаводчиків, які очолив Всесоюзний інститут добрив, узагальнивши одержані наслідки, виробив систему районування норм і строків внесення мінеральних і органічних добрив під основні культури. Так, започатковані А. Зайкевичем, О. Душечкіним, Я. Жуковим досліді підсумовано у спеціальних збірниках Всесоюзного інституту удобрень, в "Наукових працях" Центральної агрохімічної лабораторії НКЗС УСРР та "Трудах Українського науково-дослідного інституту агроґрунтознавства і хімізації сільського господарства" (1936–1937), пізні-

ше наступником став Український НДІ соціалістичного землеробства. Як завершальний результат – велика робота Всесоюзного інституту цукрової промисловості (1936) по створенню ґрунтово-агрохімічної карти і двох збірників до неї "ґрунти районів бурякосіяння", "Ефективність добрив у районах бурякового рільництва", до якого було залучено понад 150 ґрунтознавців, агрохіміків, мікробіологів, агрофізиків і спеціалістів рослинництва.

Слід відмітити роботу науково-дослідної кафедри ґрунтознавства при Харківському сільськогосподарському інституті по складанню ґрунтових карт для станцій, вивченню ґрунтів кормового фонду крайнього Півдня та по розробці колоїдної технології ґрунтів, яка в цілому відіграє ще й нині важливу роль у розвитку багатьох галузей сільського господарства.

Колективи НДІ (зернового господарства, соціалістичного землеробства, гідротехніки і агро меліорації) Одеського, Уманського, Київського і багатьох інших сільськогосподарських інститутів провели широкі дослідження з метою вивчення властивостей різних типів ґрунтів для розробки ефективних заходів піднесення їх родючості. Дослідження Н. К. Малюшицького і В. В. Колкунова (Київський с.-г. ін-т) та Пінчука (Ін-т цукрової промисловості) виявили, що для підвищення продуктивності фотосинтезу, врожаю і якості рослин значну роль відіграє регулювання реакції середовища вапнуванням кислих і гіпсування лужних ґрунтів у поєднанні з обробітком міжрядь та правильною системою удобрень у виробничих умовах. Агрофізичними дослідженнями в Інституті соціаліс-

тичного землеробства, цукрової промисловості та кафедри ґрунтознавства Уманського сільськогосподарського інституту обґрунтовані шляхи поглиблення орного шару і створення умов для прискорення стиглості ріллі при співвідношенні між вологістю, температурою і повітряною вологістю з використанням для цього структури і пластичних властивостей ґрунту.

Дослідні станції, на підставі основних планів та програм відповідних інститутів: а) розробляли програми випробувань, поповнюючи їх практичними питаннями місцевого характеру, погоджуючи з планами робіт зацікавлених установ району своєї діяльності (коли це практично можливо); б) у процесі своєї роботи виявляли безпосередньо вимоги господарства; в) перевіряли і використовували висновки інститутів з окремих питань у реальних обставинах місцевого господарства; г) вивчали організацію своєї галузі господарства; г) передавали наслідки своєї дослідної роботи в практичне господарство тими способами й методами, що вважалися за найдоцільніші; д) організували всю дослідну роботу в радгоспах і колгоспах, для чого, у погодженні з відповідними установами, визначали для постійного проведення цих робіт певну кількість колгоспів та радгоспів.

В подальшому планується більш детальніше науково-історичне дослідження діяльності кожного з інститутів,

оскільки роль Науково-Консультаційної Ради у процесі творення української галузевої науки як складової природознавства ще належним чином не оцінена. Роки діяльності Науково-Консультаційної Ради збіглися з корінними соціально-економічними змінами нашої країни – індустріалізацією, колективізацією, та суттєвими подіями у науковій сфері та організації аграрної науки, зокрема її інститутизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вергунов В.А. Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки / В.А.Вергунов ; УААН, ДНСГБ. – К. : Аграрна наука, 2008.
2. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 506, арк. 45–47 (зв.).
3. [Рішення першої сесії Науково-консультаційної ради] / Український агроном. – 1928. – № 4. – С. 69–71.
4. ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 502. – Арк. 6-7.
5. Український агроном. – 1928. - № 4. – С. 93-95.
6. Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927–1930 рр.): Зб. док. і матеріалів / НААН України, ДНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. О. Черниш, З. П. Кірпаль, А. С. Білоцерківська, Ю. О. Соколюк ; під заг. ред. М. В. Зубця, Ю. Ф. Мельника ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К. 2010. – 600 с. ; порт., фото – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 41).
7. ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 504. – Арк. 150.

Соколюк Ю.О. Развертывание сети сельскохозяйственных опытных учреждений в конце 20-х годов XX ст. В статье рассматриваются вопросы создания отраслевых опытных учреждений за годы деятельности Научно Консультационной НКЗС УССР (1928 – 1931 гг.), их деятельность и значение для последующего развития сельскохозяйственной науки.

Sokolyuk J.O. Development of network of agricultural experimental establishments at the end of 20th of 20 century. In this article presented the questions of creation are examined sectorial experimental establishments in times of activity Scientifically-consulting Council (SCC) NKZS UKRAINE (1928 – 1931), their activity and value for subsequent development of agricultural science.

УДК 738.3(477):615.89

**ВНЕСОК ДОСЛІДНИКІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ
У СПРАВУ ВИВЧЕННЯ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ
ГЛИНЯНИХ ВИРОБІВ У НАРОДНІЙ МЕДИЦИНІ УКРАЇНЦІВ
(друга половина XIX – початок XX століття)**

Метка Л.О., канд. істор. наук

*(Інститут керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України)*

У статті аналізуються праці дослідників Слобідської України, які слугують джерелами для вивчення питання використання глини і глиняних виробів у народній медицині українців.

Історія накопичення знань про використання глини та глиняних виробів у народній медицині налічує не одне століття. Відомості про застосування глини українцями з лікувальною метою, рецепти приготування ліків у глиняному посуді можна знайти ще в давньоруських та українських літописах XVI-XVII, козацьких літописах XVII-XVIII століть. Джерелом для пошуку відомостей з означеного питання є подорожні нотатки зарубіжних дипломатів, мандрівників і купців. Окремі згадки трапляються в численних топографічних описах, художній літературі. Проте найбільше даних міститься в опублікованих працях народознавців, які цілеспрямовано вивчали різні аспекти традиційно-побутової культури, у тому числі й народної медицини та лі-

кувальної магічної практики українців. Особливо цінними є праці тих дослідників, які вели свою роботу в період, коли вітчизняна етнографія виділилася в окрему науку, коли широкого розповсюдження набули народознавчі програми, у зв'язку з чим записи різних явищ традиційно-побутової культури приймали не стихійний, а цілеспрямований і системний характер. На мій погляд – це XIX-е, особливо його друга половина, а також початок XX-го століття.

Ще в 1830-х роках у Галичині, Наддніпрянщині, Лівобережній Україні, поряд з російськими етнографічними центрами, якими були на той час Петербург і Москва, з'явилися власні культурно-просвітницькі осередки. Один із них – у Харкові. Тут у 1805 році, зусиллями уродженця Харківщи-